

आदिवासी जनजातिको सहभागिता बृद्धि गरी राष्ट्रिय विकासमायोगदानपुन्याउन आ. व. २०८०/०८१ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेटको लागि आदिवासी जनजाति आयोगको सिफारिस

क्र.स.	कार्यक्रम	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	समय	सूचक
१	आदिवासी जनजाति समुदायको समग्र स्थितिको अध्ययन गरी प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरेर लागु गर्ने।	<p>१. घर धुरी र जनसङ्ख्या एकिकन गर्ने।</p> <p>२.शैक्षिक तथा स्वास्थ्य अवस्थाको विवरण अध्यावधिक गर्ने।</p> <p>३.पेशा, व्यवसाय र आयआर्जनको स्थिति मूल्याङ्कन गर्ने।</p> <p>४.प्राकृतिक स्रोत साधन माथिको निर्भरताको स्थिति पहिचान गर्ने।</p> <p>५.आदिवासी जनजाति समुदायको बाहुल्य क्षेत्र एकिकन गरी समानता कायम गर्न सबै प्रकारका गरिवीको अन्त्य, स्वनिर्भर आर्थिक समृद्धि र दिगो विकासका लागि सो क्षेत्रका सम्बन्धित समुदायका लागि श्रोत परिचालनमा मितव्ययिता, कार्यक्षमता र प्रभावकारिता समेत विचार गरी जनमुखी र उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम बनाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	विभिन्न पालिकाहरू अन्तर्गत बसोबास गर्ने आदिवासी जनजातिको पेशा, शैक्षिक अवस्थाको जानकारी, प्राकृतिक स्रोत माथिको अधिकार/ उपभोगको अवस्था/ स्थितिको आधारमा वस्तुगत कार्यक्रम तयार भई लागु हुने।
२	परम्परागत ज्ञान र सीपमा आधारित उत्पादन, प्रवर्धन र बजारीकरण गर्ने।	<p>१. आदिवासी जनजातिको परम्परागत ज्ञान र सिपमा आधारित पेशा, व्यवसाय प्रवर्धनका लागि नीति तथा कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गरी जीवनस्तरमा सुधार गर्ने।</p> <p>२.स्थानीय उत्पादनमा आधारित खाद्य पदार्थको उपयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने।</p> <p>३.आदिवासी जनजाति समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप र प्रविधिमा आधारित खाद्य तथा लत्ताकपडा, जडीबुटी लगायतका मौलिक उत्पादनहरू: लेकाली सिन्की, जामहान लगायतका मदिराजन्य उत्पादनहरू, अल्लोको कपडा, कपासबाट उत्पादन हुने खाँडीको कपडा, राडी पाखी, च्याङ्गाको पशिमना, भक्का, जुजुधौ, सिस्नुको धुलो, स्थानीय भटमासको तितौरा (किनिमा), अन्न, दलहन, तरकारी र गुन्द्रुक आदि उत्पादनको प्रवर्धन र बजारीकरणका लागि ब्राण्डिङ तथा सामुहिक ट्रेडमार्कको व्यवस्था गर्ने। यस्ता उत्पादनको लागि प्रयोग हुने कच्चा पदार्थजन्य प्राकृतिक स्रोत र बनस्पति संरक्षण र प्रवर्धन कार्यक्रम लागु गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	<p>१.परम्परागत ज्ञान र सिपमा आधारित पेशा, व्यवसाय मार्फत जीवनस्तरमा सुधार भएको हुने।</p> <p>२.स्थानीय उत्पादनमा आधारित खाद्य पदार्थको उपयोगमा वृद्धि हुने।</p> <p>३.परम्परागत सीप र ज्ञानमा आधारित वस्तुहरूको व्यवसायिक उत्पादन र बजारीकरण भएको हुने।</p>

मा. अ. अ. अ.

		<p>४. आदिवासी जनजाति ज्ञानमा आधारित स्थानीय श्रोतमा निर्भर साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन गर्ने र उद्योगलाई आवश्यक कच्चा पदार्थ (जस्तै: अल्लो, सिस्नो, गांजा, चिउरी आदि) र उत्पादन क्षेत्रको संरक्षण तथा प्रवर्धन गर्ने। स्थानीय सानातिना उपकरणमा सहूलियत प्रदान गर्ने र उत्पादन (Output) का आधारमा समूचित अनुदान दिने प्रणाली व्यवस्थित गर्ने।</p> <p>५. रैथाने र जैविक उत्पादनको बजारीकरणका लागि प्रत्येक पालिका, प्रदेश र संघमा कम्तिमा एउटा कोसेली घरको प्रबन्ध गर्ने।</p> <p>६. प्रत्येक तहको विकास खर्चमा विनियोजित रकमको आदिवासी जनजातिको जनसंख्याको प्रतिशतको अनुपातमा प्रभाव (Outcome) लाई समेत विचार गरी कम्तिमा एक तिहाई रकम उत्पादनमा आधारित अनुदान (Production Based Subsidy) दिने र एक तिहाई रकम उत्पादनशील रोजगारी प्रदान गर्ने कार्यहरूमा अनिवार्य रूपमा विनियोजन गर्ने व्यवस्था गर्ने।</p>			<p>४. आदिवासी जनजाति ज्ञानमा आधारित स्थानीय श्रोत र क्षेत्रको संरक्षण र प्रयोग मार्फत साना तथा घरेलु उद्योग सञ्चालन हुने। स्थानीय सानातिना उपकरणमा सहूलियत प्रदान गर्ने र उत्पादनका आधारमा अनुदान दिने प्रणाली व्यवस्थित हुने।</p> <p>५. प्रत्येक तहमा कम्तिमा एउटा कोसेली घरको प्रबन्ध हुने।</p> <p>६. विनियोजित रकमको एक तिहाई रकम उत्पादनमा आधारित (Outcome Based) अनुदान दिने र एक तिहाई रकम उत्पादनशील रोजगारी प्रदान गर्ने कार्यमा अनिवार्य रूपमा विनियोजन भएको हुने र पर्याप्त रोजगारीको अवसर श्रृजना हुने।</p>
३	<p>आदिवासी जनजातिको स्वास्थ्य र शिक्षाका क्षेत्रमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न बिपन्न आदिवासी जनजातिलाई निशुल्क स्वास्थ्य, शिक्षा तथा सामाजिक सुरक्षाको हक प्रत्याभूत गर्ने।</p>	<p>१. स्थानीय तह मार्फत लोपोन्मुख (१०) जाति र अति सीमान्तकृत (१२) जाति को विस्तृत तथ्याङ्क अद्यावधिक गरी निशुल्क स्वास्थ्य सेवाका लागि स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम लागु गरी स्वास्थ्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्ने।</p> <p>२. विपन्न आदिवासी जनजातिलाई प्राविधिक तथा उच्च शिक्षाका लागि आवासीय सरकारी छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने।</p> <p>३. सामाजिक सुरक्षाको हक प्रत्याभूत गर्न जातिगत विशिष्टकृत आवश्यकता पहिचान गर्ने।</p> <p>४. विपन्न आदिवासी जनजातिलाई सामाजिक न्यायको आधारमा प्रगतिशील सामाजिक सुरक्षाका व्यवस्थाहरू विस्तार गर्ने।</p> <p>५. स्वास्थ्यमा परम्परागत उपचार विधिलाई प्रवर्धन गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	<p>१. लक्षित समुदायको स्वास्थ्य विमा भई स्वास्थ्य सुरक्षाको प्रत्याभूति हुने।</p> <p>२. लक्षित वर्गको प्राविधिक तथा उच्च शिक्षामा पहुँच पुगेको हुने।</p> <p>३. जातिगत विशिष्ट आवश्यकता पहिचान भएको हुने।</p> <p>४. प्रगतिशील सामाजिक सुरक्षाका व्यवस्था विस्तार हुने।</p> <p>५. स्वास्थ्य सेवामा परम्परागत उपचार विधि विस्तार हुने।</p>
४	<p>आदिवासी जनजाति महिलाको सशक्तीकरण तथा बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्ग लगायतका समुदायको विकासको लागि</p>	<p>१. आदिवासी जनजाति महिलाको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न तथा राज्यबाट प्राप्त सेवा सुविधाको अवसरलाई समन्यायिक बनाउन नीति, कानून संशोधन तथा तर्जुमा गर्ने।</p> <p>२. आदिवासी जनजाति महिलाको आर्थिक, सामाजिक तथा समग्र विकासका लागि विशेष क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू लागु गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	<p>१. राज्यको हरेक निकायमा आदिवासी जनजाति महिलाको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित भएको हुने।</p> <p>२. आदिवासी जनजाति महिलाको सामाजिक तथा आर्थिक सशक्तीकरण भएको हुने।</p>

Handwritten signature/initials.

मा. ३१२३३

	<p>पहुँचको वातावरण सुनिश्चित गर्ने।</p>	<p>३. परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र प्रवर्धन तथा हस्तान्तरण र पुस्तान्तरण गर्न आदिवासी जनजाति महिलाको भूमिकालाई सशक्त बनाउन लक्षित कार्यक्रम लागु गर्ने।</p> <p>४. आदिवासी जनजाति बालबालिकाको शैक्षिक तथा मनोवैज्ञानिक अध्ययन गरी बालमैत्री कानूनको संशोधन तथा तर्जुमा गर्ने।</p> <p>५. आदिवासी जनजाति बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक विकासका लागि विशेष कार्यक्रम गर्ने।</p> <p>६. आदिवासी जनजाति ज्येष्ठ नागरिक समिति बनाई उनीहरूको उचित जीवन निर्वाहको प्रबन्ध गर्नुका साथै उनीहरूमा निहित परम्परागत ज्ञान र सीप हस्तान्तरणको व्यवस्था मिलाउने।</p> <p>७. अपाङ्ग आदिवासी जनजातिको समुचित विकासको व्यवस्था गर्ने र राज्यका राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक जीवनमा अर्थपूर्ण सहभागिता प्राप्त गर्न जीविकोपार्जनका लागि सामाजिक न्यायका आधारमा विशेष कार्यक्रम बनाई पहुँचको अवसर प्रदान गर्ने। राज्य अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजातिको अभिभावक बन्ने नीति तथा कार्यक्रम बनाई लागु गर्ने।</p>			<p>३. परम्परागत ज्ञानको हस्तान्तरण र पुस्तान्तरण गर्न आदिवासी जनजाति महिलाका लागि लक्षित कार्यक्रम लागु भएको हुने।</p> <p>४. आदिवासी जनजाति बालबालिकाको समग्र अध्ययन गरी बालमैत्री वातावरण सिर्जना हुने।</p> <p>५. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक तथा सामाजिक विकास भएको हुने।</p> <p>६. आदिवासी जनजाति ज्येष्ठ नागरिक समिति बनी उनीहरूको उचित संरक्षणको प्रबन्ध गर्नुका साथै उनीहरूमा निहित परम्परागत ज्ञान र सीप हस्तान्तरणको व्यवस्था हुने।</p> <p>७. अपाङ्ग आदिवासी जनजातिको समुचित विकासको व्यवस्था भई र राज्य राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक जीवनमा अर्थपूर्ण सहभागिता र पहुँचको अवसर प्रदान हुनुका साथै राज्य अपाङ्ग समुदायको अभिभावक बन्ने नीति तथा कार्यक्रम लागु हुने।</p>
<p>५</p>	<p>आदिवासी जनजातिको भाषा, लिपि संरक्षण र शैक्षिक हक सुनिश्चित गर्ने।</p>	<p>१. आदिवासी जनजाति समुदायको मातृभाषा र लिपिको संरक्षण र प्रवर्धन गर्न उपयुक्त कार्यक्रम लागु गर्ने।</p> <p>२. समुदायमा सेवा प्रदान गर्ने सरकारी निकायमा सम्बन्धित समुदायको भाषा र लिपिको प्रयोग हुने व्यवस्था गर्ने।</p>	<p>संघ, प्रदेश र स्थानीय तह</p>	<p>निरन्तर</p>	<p>१. आदिवासी जनजाति समुदायको भाषा लिपिको संरक्षण र प्रवर्धन भएको हुने।</p> <p>२. सेवा प्रदायक सरकारी निकायमा सम्बन्धित समुदायको भाषा र लिपिको प्रयोग हुने।</p>

 मा. अध्यक्ष

	<p>३. आदिवासी जनजातिलाई मातृभाषाको माध्यमबाट आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्न संस्कृतिमैत्री पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण गरी आधारभूत तहमा मातृभाषामा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने र उच्च तथा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न छात्रवृत्ति, कोटा वृद्धि, प्रोत्साहन भत्ता, छात्रवास सुविधा, शैक्षिक ऋण आदि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। आदिवासी जनजाति मातृभाषा संरक्षण र संवर्धन गर्न अनौपचारिक भाषा कक्षा (शिक्षा) कार्यक्रम बनाई सञ्चालन गर्ने।</p> <p>४. विश्वविद्यालयहरूमा आदिवासी जनजातिको ज्ञान, सीप तथा कला र संस्कृतिको अध्ययनका लागि आदिवासी जनजाति अध्ययन सस्थान (Institute of Indigenous Peoples Studies) सञ्चालन गर्ने।</p> <p>५. आदिवासी जनजाति महिलालाई लक्षित गरी पालिका भित्रका बढाहरूमा Demand Based And Need Based अनौपचारिक भाषा सिकाइ कार्यक्रम बनाई लागु गर्ने।</p> <p>६. आदिवासी जनजाति समुदायसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण ज्ञान, सीप र प्रविधिको लिखित दस्तावेजहरूको संग्रह केन्द्र (Reference Center) स्थापना र सञ्चालन गर्ने।</p>				<p>३. आदिवासी जनजातिलाई मातृभाषाको माध्यमबाट आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था हुने र उच्च तथा प्राविधिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि भएको हुने। अनौपचारिक मातृभाषा कक्षा (शिक्षा) सञ्चालन हुने।</p> <p>४. विश्वविद्यालयहरूमा आदिवासी जनजाति अध्ययन सस्थान (Institute of Indigenous Peoples Studies) सञ्चालन हुने।</p> <p>५. महिलाको मातृभाषामा सञ्चार गर्ने क्षमतामा वृद्धि भएको हुने।</p> <p>६. तीनवटै तहमा संग्रह केन्द्र (Reference Center) स्थापना र सञ्चालन भएको हुने।</p>
६	<p>बिपन्न आदिवासी जनजाति समुदायलाई हाल विनियोजित बजेटबाट स्थानीय स्तरमा सञ्चालित हुने विकास निर्माण कार्यमा स्थानीय साधन श्रोत प्रयोग गरी रोजगारी प्रदान गर्दै गरिवी न्यूनीकरण गर्ने।</p>	<p>१. स्थानीयस्तरमा सञ्चालित विकास निर्माणमा मानव श्रोत परिचालन गरी ठुला मेसिन औजारको प्रयोग न्यूनीकरण गर्ने।</p> <p>२. विकास निर्माणका कार्यहरू स्थानीय श्रम शक्तिबाट मात्र सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्ने।</p> <p>३. विकास निर्माण कार्यमा स्थानीय परम्परागत ज्ञान, सिप, प्रविधि र स्थानीय साधन श्रोतको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	विकास निर्माणमा स्थानीय साधन, श्रोत र जनशक्तिको प्रयोगबाट रोजगारी मार्फत गरिवी न्यूनीकरण हुने।
७	<p>परम्परागत मौलिक सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षणका माध्यमबाट संस्कृति पर्यटन प्रवर्धन गर्ने।</p>	<p>१. आदिवासी जनजाति समुदायका मूर्त-अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाहरूको अध्ययन र वर्गीकरण गरी राष्ट्रिय सूची निर्माण तथा युनेस्कोमा सूचीकरणका लागि सहयोग पुऱ्याउने।</p> <p>२. सामुदायिक संस्कृतिमा आधारित परम्परागत खाद्य सामग्री उत्पादन गरी पर्यापर्यटन तथा कृषि पर्यटन प्रवर्धन गर्न पारिवारिक र सामुदायिकस्तरमा पाहुना घर (होमस्टे) हरू सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गर्ने।</p> <p>३. संघीय स्तरमा १ र प्रादेशिक स्तरमा ७ वटा खुल्ला जीवन्त सङ्ग्रहालय (Open Air Living Museum) स्थापना र सञ्चालन गर्ने तथा प्रत्येक जिल्लामा कम्तिमा एउटा नमूना सांस्कृतिक सम्पदा गाँउ (Model Cultural Heritage village) छनौट गरी संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	स्थानीय पूर्वाधार, संस्कृति, होमस्टे, सङ्ग्रहालय, सांस्कृतिक सम्पदा गाँउ र परम्परागत वास्तुकला मार्फत स्थानीय संस्कृति र पर्यटनको प्रवर्धन भएको हुने।

 मा. अध्यक्ष

		४. घर तथा आवास निर्माण गर्दा परम्परागत सभ्यता र वास्तुकला संरक्षण गर्न परम्परागत ढाँचा, शैली कायम गर्ने गरी स्थानीय साधनश्रोतको उपयोग हुने व्यवस्था गर्ने।			
८	आदिवासी जनजाति समुदायको पेशा रोजगारीलाई मर्यादित बनाई सुरक्षित रोजगारीको सुनिश्चित गर्ने।	१. आदिवासी जनजातिको पेशा र व्यवसाय प्रवर्धन संयन्त्र निर्माण गर्ने। २. आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायको लागि विशेष रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। ३. आदिवासी जनजाति श्रमिकलाई मर्यादित रोजगारीका लागि नीतिगत तथा कानूनी सुधार गर्ने।	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	१. आदिवासी जनजातिको पेशा र रोजगार प्रवर्धन संयन्त्र बन्ने। २. आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायको लागि रोजगार विशेष कार्यक्रम सञ्चालन हुने। ३. लैङ्गिक श्रम विभेद अन्त्य भएको हुने।
९	आदिवासी जनजाति समुदायको सहभागिता, प्रतिनिधित्व र परामर्श एवं स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित मञ्जुरी सम्बन्धी व्यवस्थाहरूलाई सुनिश्चित गर्ने।	१. सरकारका विभिन्न निकायमा आदिवासी जनजातिको प्रतिनिधित्वको अवस्था सम्बन्धी अध्ययन गरी प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न कानून संशोधन गर्ने। २. आदिवासी जनजातिको न्यायमा पहुँच वृद्धि गर्न प्रथाजनित कानून र परम्परागत संस्थाहरू (जस्तै गुठी, भेजा, बड्घर आदि) लगायतको सुदृढीकरण गर्ने। ३. आदिवासी जनजातिका परम्परागत सामाजिक संस्थाहरूको सुदृढीकरण गरी आदिवासी जनजातिका आफ्नै प्रक्रियाअनुसार चयन गरिएको प्रतिनिधित्वको लागि कानूनी वा नीतिगत व्यवस्था अनुरूप सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने। ४. आदिवासी जनजातिलाई उनीहरूको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सरोकार रहने विषयहरूमा गरिने निर्णय प्रक्रियामा सार्थक परामर्शलिनै साथै विकास निर्माणका कारण ठाँउसारी गर्नुपर्ने अवस्थामा स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित मञ्जुरी लिनै पद्धतिको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने।	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	१. सरकारका तिनै तहमा आदिवासी जनजातिको प्रतिनिधित्व स्थिति प्रतिवेदन तयार हुने। २. आदिवासी जनजातिका परम्परागत संस्थाहरू क्रियशील हुने। ३. आदिवासी जनजातिका परम्परागत संस्थाहरू सञ्चालन र ती संस्थाहरूमा उनीहरूको प्रतिनिधित्वको व्यवस्था हुने। ४. निर्णय प्रक्रियामा सार्थक परामर्शलिनै साथै स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित मञ्जुरीलिनै पद्धतिको स्थापना र सुदृढीकरण हुने।
१०	आदिवासी जनजातिको भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति, पुनर्बास कार्यलाई न्यायोचित ढंगबाट व्यवस्थापन गर्ने।	१. आदिवासी जनजातिको भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति र पुनर्बास सम्बन्धी विद्यमान नीति र कानूनको अध्ययन गरी औचित्यका आधारमा संशोधन तथा नयाँ कानून तर्जुमा गर्ने। २. वन तथा राष्ट्रिय निकुञ्जहरूमा आश्रित समुदायलाई जीविकोपार्जनको समस्याको दीर्घकालीन समाधान गर्ने र वाली तथा पशु विमा लगायतका क्षतिपूर्तियुक्त कार्यक्रमहरू लागू गर्ने।	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	१. भूमि सम्बन्धी वर्तमान नीति र कानूनको अध्ययन गरी संशोधन तथा नयाँ तर्जुमा भएको हुने। २. राष्ट्रिय निकुञ्ज वरपरका आश्रित समुदायको जीविकोपार्जन सहज हुने।

२०७३
भा. अध्यक्ष

		<p>३. भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति र पुनर्वास गर्दा आदिवासी जनजातिलाई पर्न जाने असरको न्यायोचित सुनुवाई गर्ने संयन्त्रको निर्माण गर्ने।</p> <p>४. परम्परागत रूपमा आदिवासी जनजातिको भोगचलनमा रहेको भूमि, भू-क्षेत्र र प्राकृतिक श्रोत साधनको उपयोगको सुनिश्चितता कायम गर्ने।</p> <p>५. भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति र पुनर्वास सम्बन्धी अध्ययन, सर्वेक्षण गर्ने।</p> <p>६. भूमि विस्थापन, अधिग्रहण र प्राप्तिमा न्यायोचित मुआब्जा र क्षतिपूर्तिको व्यवस्था गर्ने।</p> <p>७. पुनर्स्थापन हुन नसकेका भूमि विस्थापितहरूलाई न्यायोचित पुनर्स्थापना र पुनर्वासको व्यवस्था गर्ने।</p>			<p>३. भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति र पुनर्वासको असर न्यूनीकरण गर्ने कानूनी व्यवस्था हुने।</p> <p>४. परम्परागतदेखी भोगचलनमा रहेको भूमि, भू-क्षेत्र र प्राकृतिक श्रोत साधनको उपयोगको सुनिश्चितता कायम हुने।</p> <p>५. भूमि अधिग्रहण, प्राप्ति र पुनर्वास सम्बन्धी अध्ययन, सर्वेक्षण हुने।</p> <p>६. न्यायोचित मुआब्जा र क्षतिपूर्ति वितरण हुने।</p> <p>७. न्यायोचित पुनर्स्थापना र पुनर्वासको व्यवस्था हुने।</p>
११	आदिवासी जनजाति समुदायको न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	<p>१. आदिवासी जनजातिको प्रथाजनित कानून तथा न्याय प्रणालीको अध्ययन गरी त्यसको प्रयोग सुनिश्चित गर्ने।</p> <p>२. आदिवासी जनजातिका परम्परागत न्यायिक प्रणाली एवं न्यायिक बहुलता प्रबर्धनका लागि प्रचलित कानून तथा नियमहरूमा समायोजन गर्ने।</p> <p>३. आदिवासी जनजातिको पहुँच सुनिश्चितताका लागि न्याय प्रशासन सुधार, कानून निर्माण वा संशोधन र संस्थागत पुनर्संरचना गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	<p>१. प्रथाजनित कानून तथा परम्परागत संस्थाहरूको अभिलेखीकरण हुने।</p> <p>२. न्यायिक बहुलतालाई प्रबर्धन गरिएका संशोधित न्यायसम्बन्धी कानूनहरू निर्माण हुने।</p> <p>३. समानुपातिक समावेशी न्यायिक, अर्धन्यायिक र प्रशासनिक संयन्त्रहरू तयार हुने।</p>
१२	संवैधानिक व्यवस्था अनुसार आदिवासी जनजातिका लागि स्वशासित क्षेत्र, विशेष क्षेत्र र संरक्षित क्षेत्रको व्यवस्था गर्ने।	<p>१. औचित्यका आधारमा आदिवासी जनजातिको स्वयत्तता र स्वशासनको अधिकार सुनिश्चित गर्ने।</p> <p>२. आदिवासी जनजातिको सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक क्रियाकलापहरू उनिहरूको स्व-व्यवस्थापनमा सञ्चालन हुने व्यवस्था गर्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	आदिवासी जनजातिको स्वयत्तता, स्वशासन र स्व-व्यवस्थापनको अधिकार सुनिश्चित हुने।
१३	आयोगलाई सिफारिस कार्यन्वयनको प्रगति उपलब्ध गराउने र सम्पर्क व्यक्ति तोक्ने।	<p>१. यस आयोगका सिफारिसहरू कार्यान्वयन गर्न के कति कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गरी लागू गरिएको छ सोको प्रतिवेदन तोकिएको ढाँचामा आयोगमा पठाउने।</p> <p>२. आयोगसँग नियमित सम्पर्क गर्न सम्पर्क व्यक्ति (Focal Person) तोक्ने।</p>	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह	निरन्तर	<p>१. तोकिएको ढाँचामा सिफारिस कार्यान्वयनको प्रगति विवरण प्राप्त हुने।</p> <p>२. तिनै तहको सरकार र आयोगबिच नियमित सम्पर्क र समन्वय हुने।</p>

मा. अध्यक्ष